

**VALKAS RAJONA PADOMES KULTŪRAS NODAĻAS FONDS LNA
VALMIERAS ZONĀLĀ VALSTS ARHĪVĀ: DOKUMENTU ARHĪVISKĀ
UN VĒSTURISKĀ VĒRTĪBA (1950 – 1991)
*THE ARCHIVAL FUND OF VALKA DISTRICT COUNCIL CULTURE
DEPARTMENT IN THE NATIONAL ARCHIVES OF LATVIA REGIONAL
STATE ARCHIVE OF VALMIERA: THE ARCHIVAL AND HISTORICAL
VALUE OF THE DOCUMENTS (1950 – 1991)***

Diāna Čečiņa

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, djina@inbox.lv, Valka, Latvija

Abstract. *The topic of the article: The archival fund of Valka district council Culture department in the national archives of Latvia regional state archive of Valmiera: The archival and historical value of the documents (1950 – 1991). The documents of Valka district council Culture department are stored in regional state archive of Valmiera. The documents reveal the activities of Culture department including the culture clubs, libraries, museums, district clubs, musical schools, cinemas in the soviet times. Up to now these documents of this fond are not being investigated and analyzed therefore the aim of the work is to investigate these Valka Culture department fund documents, in order to define their archival and historical value, as well as to clarify the possibilities of use of these documents.*

Keywords: *archival value, documents, fund, soviet times, Valka district culture department.*

Ievads

Valkas rajona padomes kultūras nodaļas fonds Nr.525 atspoguļo visplašāko un pilnīgāko informāciju par kultūrizglītības iestāžu – kultūras namu, bibliotēku, rajona klubu, bērnu mūzikas skolu, muzeju, kinoteātru darbības vēsturi un kultūras aktivitātēm.

Valkas rajona darbaļaužu deputātu padomes (turpmāk – DDP) izpildu komitejas kultūras un izglītības iestāžu nodaļa savu darbību sāka 1950.gada 1.janvārī, likvidējoties apriņķim un nodibinoties Valkas rajonam. 1953.gada aprīļa mēnesī kultūras un izglītības iestāžu nodaļa tika pārdēvēta par Valkas rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas Kultūras nodaļu. Sakarā ar jaunās PSRS Konstitūcijas pieņemšanu, ar 1977.gada 7.oktobri tika pārdēvēts nosaukums – Valkas rajona Tautas deputātu padomes izpildkomitejas Kultūras nodaļa. Valkas rajona Kultūras nodaļa tika pakļauta Valkas rajona darbaļaužu deputātu kultūras nodaļas padomes izpildu komitejai un Latvijas PSR Kultūras ministrijai. Valkas rajona Kultūras nodaļai bija pakļautas šādas iestādes – Valkas rajona kultūras nams, bibliotēkas, rajona klubi, Smiltenes un Valkas mūzikas skolas, muzejs, Tautas studija “Saulīte”.

Rajona Kultūras nodaļas funkcijas bija sekojošas:

- vadīt masu bibliotēkas, ciema klubus, kultūras namus, bērnu mūzikas skolas, muzejus;
- kontrolēt to darbu un sniegt nepieciešamo palīdzību tālākai kultūras darba uzlabošanai rajonā;
- audzināt rajona kultūras iestāžu kadrus un rūpēties par to izglītības līmeņa celšanu;
- plānot budžetu, naudas līdzekļus, kultūras iestāžu uzturēšanai;
- kontrolēt, lai šīs iestādes laikā izpildītu tām uzliktos plānus;
- veikt pasākumus, lai uzskaitītu, uzturētu un aizsargātu valsts arheoloģijas un vēstures pieminekļus.

Valkas rajona Kultūras nodaļas pārziņā atradās 52 masu bibliotēkas, 34 klubu iestādes kā arī Valkas un Smiltenes bērnu mūzikas skolas.

Līdz 1965.gada jūlijam rajona Kultūras nodaļai bija atsevišķa sava grāmatvedība, bet sākot ar 1965.gada 1.jūliju pie rajona Kultūras nodaļas nodibinājās centralizēta grāmatvedība, kura

apvienoja kultūras nodaļu, rajona kultūras namu, rajona un bērnu bibliotēku, Valkas un Smiltenes bērnu mūzikas skolas.

Šī pētījuma mērķis ir izpētīt Valkas rajona padomes kultūras nodaļas Latvijas Nacionālā arhīva (turpmāk – LNA) Valmieras zonālā valsts arhīva (turpmāk – VZVA) fonda Nr.525 dokumentus.

Pētījuma uzdevumi:

- noskaidrot fonda dokumentu sastāvu;
- analizēt fonda dokumentu saturu.

Darba procesā tika izskatīti un analizēti arhīvos pieejamie dokumenti, literatūra un citi avoti.

Tika izmantotas vairākas vēstures un arhīvniecības zinātņu pētnieciskās metodes. Formalizēta jeb satura analīze tika izmantota, lai atklātu īpašības, kas varētu ilustrēt svarīgākās dokumenta satura iezīmes. Avotpētnieciskā analīze palīdzēja noskaidrot dokumentu informatīvās iespējas, kādu informāciju par sabiedrības attīstību dokumenti var sniegt un cik pilnīga un ticama ir šī informācija. Lai pilnīgāk veiktu dokumentu analīzi, šīs metodes ietvaros tika izmantota avotu ārējā un iekšējā kritika. Pēc avotu ārējās kritikas varēja noteikt, kas sastādīja dokumentus, kādas institūcijas dokumenti tie ir, kāds ir lietu fiziskais stāvoklis, kāds papīrs tika lietots, kādas krāsas tinte lietota, vai dokumentos ir labojumi. Pēc avotu iekšējās kritikas tika konstatēts, kāda informācija ir dokumentos, cik tā droša un ticama.

Avotpētnieciskā sintēze tika izmantota, apkopojot darba rezultātus pēc avotpētnieciskās analīzes. To mēdz dēvēt par noslēdzošo fāzi. Antropologs R.Ķīlis savos darbos akcentē metodes avotu un vēstures izpētē, kas cieši saistītas ar sociālās antropoloģijas metodikas pielietošanu (*Ķīlis, 1998*). Sintēzes procesa laikā dokuments tiek vērtēts kā sava laika un kultūrvēsturiska parādība, galvenais vēstītājs par pagātnes notikumiem, nevis tikai kā empīriskais elements (*Počs, 2000*).

Samplinga metode jeb nejaušas izlases princips. Ar šo metodi no viena veida dokumentiem pēc nejaušības principa atlasa dokumentus dziļākai izpētei. Pēc šādas atlases, pētot dokumentus, rodas priekšstats par dokumentiem, kuri ir fondā vai lietā. Dokumentiem, kuri izvēlēti no kādas dokumentu vienības, kuri savukārt atrodas kādā kopējā sistēmā, būtu jāsauglabā to kopums kā grupai. Tas ir ļoti specifisks piemērs, un tā ticamība balstās uz arhīva grupu, kas to veido kā komplektumu (*Hull, 1990*).

Sistēmanalīze tika izmantota, vērtējot dokumentu kopumu, kā un kādā veidā sistēmā saglabājas dokuments.

Mikrovēstures pieeja tika izmantota, analizējot Kultūras nodaļas dokumentus vēstures kontekstā, pētot dokumentu vēsturisko vērtību.

Funkcionālā analīze tika izmantota, pētot dokumentu vērtību un dokumentu funkcijas. Pēc šīs metodes tika apskatītas dokumentu grupas (akti, darba plāni utt.). Šī metode balstās uz arhīvā nonākušo dokumentu funkciju apzināšanu, kas ļauj noteikt saiknes starp arhīva dokumentiem (*Justrell, 1999*).

Uzsākot kultūras fonda pētījumu, darba autore iepazinās ar Kultūras ministrijas nolikumu (*Kultūras ministrijas nolikums, 2003*).

Valkas rajona padomes Kultūras nodaļas fonda dokumenti

Katra arhīva fondu veido dokumenti. Tā ir informācija, kas radusies, saņemta vai pārvērsta citā formā uz jebkura informācijas nesēja, ierosinot, turpinot, mainot vai izbeidzot kādu darbību, un kas apliecina šo darbību (*Arhīvu likums, 2010*). Dokumenti, kas ir apkopoti arhīvos, tiek saukti par arhīva dokumentiem, tie ir dokumenti, kas pastāvīgi vai uz laiku glabājas arhīvā tās arhīviskās vērtības dēļ (*Arhīvu likums, 2010*). Fonda dokumentiem arhīvisko vērtību nosaka dokumentu

informatīvais nozīmīgums, vai šā dokumenta pierādījumu vērtība, ko izvērtē pēc Arhīvu likumā noteiktajiem standartiem.

Valkas rajona padomes Kultūras nodaļas fondā ir 1020 lietas, no tām lietvedības 507, personālsastāva – 513. Arhīvā katram fondam ir izveidota fonda lieta, kas ir dokumentu kopums, kas raksturo arhīva fondu un visas ar to veiktās darbības (*Mazure u.c., 2004*).

Valkas rajona padomes Kultūras nodaļas fonda lieta sastāv no:

- vēsturiskās izziņas un tās turpinājumiem;
- pastāvīgi glabājamo lietu apraksta Nr.1;
- personālsastāva lietu apraksta Nr.2;
- aktiem par lietu nodošanu valsts glabāšanā;
- lietu esības un fiziskā stāvokļa pārbaudes aktiem;
- aktiem par iztrūkstošajiem dokumentiem;
- dokumentu iznīcināšanas aktiem.

Fonda dokumentu saturs

Vēsturiskā izziņa atrodas fonda lietas sākumā, tālāk seko pārējie dokumenti hronoloģiskā secībā. Vēsturiskā izziņa apkopo daudz vērtīgas informācijas par fonda un fondaža vēsturi. Valkas rajona padomes Kultūras nodaļas fonda lietā vēsturiskā izziņa bija izveidota 1967.gadā (*LNA VZVA, 525.f., 2.lp.*). Dokumentāro materiālu atlase tiek izvesta pirmo reizi, vadoties pēc 1967.gada Maskavā izdotās grāmatiņas “Сборник примерных номенклатур для исполкома районного (городского) совета депутатов, трудящихся и его отделов”. Pavisam minētajam fondam izskatītas 809 glabājamās vienības un kā nepakļautas turpmākai glabāšanai atlasītas 302 glabājamās vienības, kuras zaudējušas praktisku un vēsturisku vērtību no 1950. – 1966.gadam. Pastāvīgai glabāšanai atstātas 307 glabājamās vienības, kas raksturo Valkas rajona kultūras nodaļas darbību. Tika sastādīti divu aprakstu veidi pēc nomināli hronoloģiskā principa.

Kultūras nodaļas fonda 1.aprakstā ir iekļautas pastāvīgi glabājamās lietas:

- augstākstāvošo organizāciju pavēles;
- lēmumi, attiecībā uz kultūrizglītības darbu Valkas rajonā;
- budžeta finanšu tāmes un plāni;
- kultūras nodaļas un tās pakļautībā esošo iestāžu (bibliotēku, kultūras namu, muzeju u.c.) darba plāni – gada plāni, ceturkšņa plāni;
- klubu un bibliotēku gada atskaites (pārskati);
- finanšu atskaites u.c. materiāli (*LNA VZVA 525. f., 1.apr., 2.l.*).

Kultūras nodaļas fonda 2.aprakstā ir apkopotas personālsastāva lietas:

- personīgā sastāva dokumenti;
- darbinieku algas izmaksas saraksti;
- personīgo kontu grāmatas;
- atbrīvoto darbinieku kadru lietas;
- pavēļu grāmatas (*LNA VZVA 525. f., 2.apr., 38.l.*).

Pavēles par vairākiem gadiem rakstītas vienā grāmatā, tādēļ atsevišķos gada nodalījumos tās iztrūkst. Kultūras nodaļas stāda tikai ceturkšņa darba plānus, tādēļ pēdējo gadu nodalījumos nav gada plāna. Dokumenti no 1950. – 1966.gadam ir saglabājušies nepilnīgi. Tas izskaidrojams ar to, ka dokumenti nav nodoti atsevišķas personas atbildīgā glabāšanā, nav sistemātiski kārtoti un mainījušies darbinieki rajona Kultūras nodaļā.

1975.gada jūlija – augusta mēnešos šim fondam tika veikta Valkas rajona DDP izpildu komitejas Kultūras nodaļas dokumentāro materiālu zinātniski – praktiskās vērtības ekspertīze un

pastāvīgi un 75 gadi glabājamo lietu aprakstu turpinājumu sastādīšana pēc dokumentu pilnīgas apstrādes.

Par iznīcināšanai paredzētajām lietām sastādīts akts, kurā ierakstītas 192 lietas par 1967.-1971.gadu, kas zaudējušas savu praktisko un vēsturisko vērtību.

Tika sastādīti trīs apraksti, pirmā aprakstā ierakstītas 83 vispārēja satura lietas, kas glabājamās pastāvīgi, kā arī 3 lietas par 1966.-1968.gadiem.

Otrais apraksts sastādīts par 1967.-1974.gadiem un tajā inventarizētas Kultūras nodaļas personālsastāva lietas, pavisam 98 glabājamās vienības.

Abos aprakstos lietas bija saglabājušās labi un pilnīgi, atskaitot dažus izņēmumus, piemēram, 1974.gada darba plānu trūkums un 1970.gadā – materiāli par pašdarbības skatēm. Šie dokumenti zuduši.

Pirmo reizi sakārtotas arodbiedrības pastāvīgi glabājamās lietas par 1965.-1974.gadiem. Šeit jāatzīmē šo dokumentu veselu grupu trūkums, piemēram, tāmes un finanšu atskaites par visiem kārtošanas gadiem, sociālistiskās sacensības saistības, darba plāni u.c. Ekspertu komisija paskaidroja, ka šāds stāvoklis radies sakarā ar nepietiekamu lietvedības organizāciju arodbiedrības dokumentos un paviršu to glabāšanu.

Trešajā aprakstā ierakstītas 18 lietas par 1965.-1974.gadiem – pārsvarā atskaites – vēlēšanu sapulču un vietējās komitejas sēžu protokoli.

1983.gada marta-maija mēnešos LPSR Centrālā Valsts Oktobra revolūcijas un sociālisma celtniecības arhīvs (turpmāk – CVORSCA) Valmieras filiāles saimnieciskā aprēķina grupa veica dokumentu apdari par 1979.-1983.gadu. Sakarā ar sliktu aprakstu kvalitāti, tika veikta dokumentu apdares uzlabošana un lietu aprakstu pārstrāde personālsastāva lietām par 1950.-1978.gadu un pastāvīgi glabājamām lietām par 1963.-1978.gadu. No Kultūras nodaļas dokumentiem tika izdalītas lietas citiem fondiem, par kuriem sastādīti lietu apraksti.

1979.gadā tika sastādīts lietu esības un fiziskā stāvokļa pārbaudes akts. Tajā tika konstatēts, ka aprakstos iekļauti un fondā glabājas 252 dokumenti (*LNA VZVA, 525.f., 8.lp.*).

Fonda lietā ir atrodams arī akts par iztrūkstošajiem dokumentiem, kuras meklēšanā nav atrastas (*LNA VZVA, 525.f., 9.lp.*).

2005.gadā sastādīts akts par dokumentu iznīcināšanu, kas zaudējusi vēsturisko un praktisko nozīmi (*LNA VZVA, 525.f., 10.lp.*). Aktu sastādīja Ekspertu komisija.

Izmantojot informāciju, kas ir apkopota vēsturiskā izziņā un izziņas turpinājumos, kā arī pētot Valkas rajona padomes Kultūras nodaļas fonda lietas un dokumentus, izveidojies priekšstats par Valkas Kultūras nodaļas darbību tās pakļautībā esošajās iestādēs.

Secinājumi un priekšlikumi

Arhīva fonda lietas dokumenti ir vēstures avoti, kuri sniedz informāciju pētniekiem, studentiem un citiem interesentiem par padomju laika kultūras nodaļas darbību, tās pakļautībā esošajās iestādēs: kultūras namos, bibliotēkās, muzejos, rajona klubos, mūzikas skolās, kinoteātros.

Vēsturiskā izziņa apkopo daudz vērtīgas informācijas par fonda un fondaža vēsturi.

Dažāda veida atskaites satur detalizētu informāciju par kultūras darbu.

Izvērtējot Kultūras nodaļas pakļautībā esošo iestāžu darba plānus, var secināt, ka tie atspoguļo kultūras iestāžu galvenos darbības virzienus.

Var konstatēt, ka liela daļa dokumentu laika gaitā ir gan pazuduši, gan tikuši nodoti to iznīcināšanai, kas savukārt nozīmē to, ka daļa no informatīvā nesēja ir pazudusi no vēstures redzesloka. Tāpēc jāatzīst, ka Kultūras nodaļas dokumentu sastāvs ir nepilnīgs.

Neraugoties uz daudzu lietu iztrūkumu un padomju laika dokumentu saturā esošā valdošās varas ideoloģijas atspoguļojumu, fondā esošie dokumenti sniedz svarīgu informāciju par kultūras dzīves norisēm Valkas rajonā padomju laikā un ir vērtīgs avots kultūras mantojuma pētniecībā.

Pētniekiem, studentiem un citiem interesentiem, veicot pētījumus par padomju laika kultūras norisēm, nepieciešams analizēt fonda dokumentus un salīdzināt to saturu ar Valkas rajona, pilsētas, ciemu izpildu komiteju, Latvijas PSR Kultūras ministrijas, Valkas rajona Komunistiskās partijas komitejas fondu lietās esošo informāciju.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Arhīvu likums* (2010). Latvijas Republikas likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=205971>, sk. 20.04.2020.
2. *Kultūras ministrijas nolikums* (29.04.2003.). Ministru kabineta noteikumi Nr.241. <https://likumi.lv/doc.php?id=74750>, sk. 15.04.2020.
3. Hull, F. (1990). *The use of sampling techniques in the retention of records. Selected guidelines for the management of records and archives: a RAMP reader*. Paris: Unesco. Retrieved 20.04.2020 from <http://www.unesco.org/webworld/ramp/html/r9006e/r9006e04.htm>
4. Justrell, B. (1999). *What is this thing we call archival science?* Stockholm: National Archives of Sweden. 119 p.
5. Ķīlis, R. (1998). Atmiņa un vēsture no antropoloģijas līdz psiholoģijai: rakstu krājums. Rīga: N.I.M.S. 112 lpp.
6. Mazure, T. u.c. (2004). *Arhīvu terminoloģijas rokasgrāmata*. <http://www.arhivi.lv/sitedata/VAS/dokumenti/lvas-tiesibu-akti-pamattermini.pdf>, sk. 20. 04.2020.
7. LNA VZVA 525. f. (Akts par dokumentu iznīcināšanu), 20.lp.
8. LNA VZVA 525. f. (Akts par iztrūkstošām lietām), 14.lp.
9. LNA VZVA 525. f. (Lietu esības un fiziskā stāvokļa pārbaudes akts), 8.lp.
10. LNA VZVA 525. f. (Valkas rajona padomes kultūras nodaļas vēsturiskā izziņa), 5.lp.
11. LNA VZVA 525. f., 1.apr., 2.l. (Grāmatvedības gada atskaite par budžeta izpildi par 1950.gadu), 2 lp.
12. LNA VZVA 525. f., 2.apr., 38.l. (Pavēļu grāmata vispārējos un personālsastāva jautājumos), 11 lp.
13. Počs, K. (2000). *Avotmācība un tās priekšmets. Vēstures avoti, to klasifikācija*. [Lekciju konspekts]. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Summary

During the research work the different resources and literature materials were used: the materials about Valka culture department during 1950 – 1991. The archive fund documents were estimated, the kept units, used literature, in order to research the fund documents resource investigation. The research is based on the analyses of the special literature and not published resources – Latvia national archive VZVA documents. The author devoted the main attention to the analyses of the Valka district council Culture department fund No.525 documents, and research of gained information from the fund documents.

The archival value of the fund documents is defined by the informative worth of the documents or the proof of the document value, which is being investigated by the defined standards of the Archive Law. Using the information which is combined in the historical reference and continuations of the references, as well as researching Valka district council Culture department fund issues and documents, there is formed the view about the activity of Valka Culture department and its institutions.

The documents of fund reveal different aspects – the activity of Valka Culture department, the changes in the society and power, the political and social situation in the country. Researching the fund documents, it is discovered that these documents have become as the reflection of the events of the soviet times.

The power of ideology of the soviet times has notable place in the documentation of these times. During the research the all documentation about the activity of Valka Culture department during 1950 – 1991 was acknowledged.